

УДК 343.151(477)

Л.М. Гуртієва, канд. юрид. наук, доцент
 Національний університет «Одеська юридична академія»
 Кафедра кримінального процесу
 Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПОНЯТТЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено розгляду правової природи, поняття та характерних ознак судового рішення у кримінальному провадженні України. Зроблено висновок щодо необхідності розглядати правову природу судового рішення як правозастосовного акту слідчого судді, суду, судді (у тому числі судді-доповідача), суда присяжних. Виявлені недоліки окремих положень національного кримінального процесуального законодавства та внесено пропозиції щодо його вдосконалення в аспекті досліджуваної теми.

Ключові слова: судові рішення, правова природа судового рішення, поняття судового рішення, кримінальне провадження України.

Постановка проблеми. Актуальність теми даного дослідження обумовлена потребами науки кримінального процесуального права та правозастосовної діяльності суду щодо:

а) формулювання сучасних теоретичних положень про правову природу, поняття та характерні ознаки судового рішення відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України) [1];

б) вдосконалення кримінально-процесуальної форми (процедури) судової діяльності, оскільки судові рішення є структурним елементом кримінально-процесуальної діяльності слідчого судді, судді, суду;

в) вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Аналіз наукових досліджень і публікацій дозволяє зробити висновок, що в радянський та пострадянський періоди суттєвий внесок у розробку загальнотеоретичних положень щодо правової природи, поняття та характерних ознак судових рішень зробили такі вчені, як М.І. Бажанов [2], Ю.М. Грошевий [3], П.А. Лупинська [4], Е.М. Коваленко та інші вчені. Окремим видам судових рішень на монографічному та дисертаційному рівні присвячені роботи Ю.М. Грошевого, В.Я. Дорохова, В.С. Ніколаєва, Н.Г. Муратової, В.В. Смирнової, В.І. Чорнобука та ін.

Після прийняття нового КПК України 2012 р. українськими вченими (С.В. Большаковим, О.В. Калужинським, В.М. Кобернюком, О.О. Леляк, Т.С. Нешиком, О.Ф. Шминдрук та ін.) було продовжено дослідження окремих видів судових рішень відповідно до положень нового національного кримінального процесуального законодавства.

Разом з тим, слід звернути увагу, що найбільш розробленими є теоретичні положення щодо процесуальних рішень у кримінальному процесі (В.С. Зеленецький [5], Н.В. Глинська [5; 6], П.А. Лупинська [7] та ін.). Дана обставина обумовлює необхідність застосування методу дедукції та порівняльно-правового аналізу, що орієнтує на запозичення теоретичних положень про правову природу та поняття процесуальних рішень при дослідженні правової природи та поняття судових рішень у кримінальному провадженні України.

Мета статті на підставі аналізу наукових досліджень та національного кримінального процесуального законодавства з'ясувати правову природу, характерні ознаки та поняття судового рішення у кримінальному провадженні України відповідно до положень нового КПК України 2012 року. Виявити недоліки діючого національного кримінального процесуального законодавства та внести пропозиції щодо його вдосконалення в аспекті досліджуваної теми.

Виклад основного матеріалу. Перш за все зазначимо, що аналіз як національного кримінального процесуального законодавства, так і юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що судові рішення співвідносяться з процесуальними рішеннями як частина

з цілим. Кожне судове рішення є процесуальним, але не кожне процесуальне рішення є судовим, оскільки судові рішення приймають суб'єкти кримінального провадження, які здійснюють судову діяльність (слідчий суддя, суд, суддя (у тому числі суддя-доповідач), суд присяжних).

Аналізуючи питання про правову природу судового рішення, вважаємо, слід виходити з наступних методологічних та загальнотеоретичних положень.

Відповідно до положень філософії та методології наукових досліджень термін «природа» застосовується для визначення загального поняття того або іншого конкретного об'єкта дослідження, яке задає принципіальну схему його розуміння та з'ясування, виявляє його основні характеристики. Правова природа того або іншого «явища» (тобто об'єкта дослідження) визначає його місце та значення в матерії права [8, 509].

У зв'язку з цим, якщо виходити з визначення поняття кримінального процесуального права як соціально обумовленої системи правових норм, що регулює суспільні відношення у сфері кримінального судочинства, то можна зробити висновок, що *судові рішення є інститутом кримінального процесуального права* (курсив наш – Л.Г.), який являє собою уособлену сукупність правових норм (ст. 110 КПК, ст. 307 КПК, ч. 3 ст. 314 КПК ст.ст. 369-376 КПК, ст. 392 КПК та ін.), що регулюють однорідні кримінально-процесуальні відносини, які виникають при прийнятті судових рішень.

Разом з тим, вважаємо, що визначення судових рішень як інституту кримінального процесуального права не розкриває його правової природи та сутності у повній мірі, оскільки більшість правових явищ можна розглядати як інститут кримінального процесуального права (зокрема, інститут слідчих (розшукових) дій, повідомлення про підозру, цивільний позов та ін.).

Заслугує на увагу та підтримку позиція вчених (Л.Б. Алексеєвої [9, 105-106], П.А. Лупинської [7, 16] та ін.) щодо необхідності розглядати норми та інститути кримінального процесуального права у зв'язку з певними нормами та інститутами кримінального права. Відповідно до даної позиції цілком доречно кримінальне провадження розглядати як правозастосовний процес, процес реалізації норм як матеріального права (в першу чергу, норм кримінального права), так і норм процесуального права, який здійснюється у певній кримінально-процесуальній формі [9, 465]. У зв'язку з цим, процесуальні рішення та процесуальні дії, які приймають та вчиняють у встановленій кримінальним процесуальним законодавством процесуальній формі уповноважені на те суб'єкти кримінального провадження, необхідно розглядати як акти застосування норм матеріального та процесуального права, тобто як *правозастосовні акти* (курсив наш – Л.Г.). На це справедливо звертають увагу більшість вчених (Л.Б. Алексеєва [9, 108], А.Д. Бойков [9, 262], Ю.М. Грошевий [3, 6], Н.В. Глинська [6, 32], П.С. Елькінд [10, 150] та ін.).

Отже, застосовуючи метод дедукції, та враховуючи те, що судові рішення є структурним елементом правозастосовної судової діяльності, можна зробити висновок, що правову природу судових рішень цілком доречно визначати як правозастосовний акт, а точніше, як вид правозастосовного акту.

В юридичній літературі судове рішення іноді трактується як «правовий акт», «кримінально-процесуальний акт», що є цілком логічно та доречно, а іноді – як «правовий документ». Вважаємо, що термін «правовий документ» розкриває не сутність судового рішення, а форму його закріплення.

Характеризуючи правову природу судових рішень необхідно звернути увагу на їх управлінський характер, оскільки будь-яке правове рішення є управлінським за своєю суттю [7, с. 10].

Визначення поняття судового рішення передбачає проведення дослідження наукової літератури, норм кримінального процесуального законодавства та аналізу судової практики зі з'ясування його сутності через виділення характерних ознак, які у своїй сукупності забезпечують його однозначність. Крім того, з методологічної точки зору пізнання речей починається з дослідження властивостей, що безпосередньо спостерігаються, а потім розкривається їх структура, і на цій підставі робиться не тільки пояснення існуючих, але і передбачається можливість появи інших властивостей [8, с. 573].

Звернемо увагу, що у КПК України не закріплено дефініція терміну «судове рішення», однак, однією з новел нового КПК України 2012 року є закріплення поняття процесуальних рішень. Так, у ч. 1 ст. 110 КПК України зазначено, що «процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду».

Разом з тим, законодавче закріплення поняття процесуальних рішень має певні недоліки, оскільки: по-перше, не розкриває сутність процесуального рішення; по-друге, містить певну тавтологію, тобто визначення поняття юридичного терміну надається через той самий термін: «процесуальні рішення є всі рішення...». Більш доцільно, з нашої точки зору, при визначенні поняття процесуального рішення застосувати інший синонім, зокрема, правозастосовний акт. Саме такий підхід законодавчого закріплення терміну «процесуальне рішення» застосовано у п. 38 ч. 1 ст. 7 КПК Республіки Казахстан: «процесуальні рішення – акти органів, що ведуть кримінальний процес, які прийняті у зв'язку зі здійсненням провадження по кримінальній справі» [11].

У науці кримінального процесуального права існують різні визначення понять як процесуального рішення, так і судового рішення, в залежності від того, які ознаки (характерні риси) вчені беруть за основу. Судовому рішенню притаманні наступні характерні риси, зокрема:

- а) може бути прийняте лише уповноваженими суб'єктами кримінального провадження, які реалізують свої владні повноваження в межах своєї компетенції;
- б) має державно-владний та загальнообов'язковий характер (тобто виражає державно-владний припис) та ухвалюється ім'ям України;
- в) є юридичним фактом, який породжує, змінює або припиняє кримінально-процесуальні відносини;
- г) підтверджує існування або відсутність матеріально-правових відносин;
- д) має пізнавально-засвідчувальний характер, оскільки містить встановлені (або не встановлені) фактичні обставини кримінального провадження та докази, які підтверджують їх існування або відсутність на момент його ухвалення;
- е) має бути прийнятим у встановленій законом формі та ін.

Далі розглянемо окремі характерні риси судових рішень у кримінальному провадженні України. Так, однією з ознак судового рішення є те, що воно може бути прийняте лише уповноваженими суб'єктами кримінального провадження, які реалізують свої владні повноваження в межах своєї компетенції. Суб'єктами, які уповноважені приймати судові рішення є слідчий суддя, суд, суддя, у тому числі суддя-доповідач, суд присяжних.

Що стосується судді як самостійного суб'єкта, який приймає судові рішення, то звернемо увагу на наступне.

У випадках, коли суддя здійснює кримінальне провадження в суді першої інстанції одноособово (ч. 1 ст. 31 КПК, ч. 1 ст. 512 КПК), то він діє та приймає судові рішення як *орган державної влади*, тобто як суд (курсив наш – Л.Г.).

У деяких випадках, зокрема при вирішенні питання про відвід слідчому судді або судді, який здійснює судові провадження одноособово, судові рішення приймає суддя цього ж суду (ч. 1 ст. 81 КПК), який здійснює свої повноваження як *посадова особа* (курсив наш – Л.Г.).

У випадках, встановлених кримінальним процесуальним законодавством, зокрема ст. 398 КПК, ст. 399 КПК, ст. 401 КПК, ст. 430 КПК, ст. 450 КПК, 2 ст. 452 КПК України та ін., судові рішення приймає суддя-доповідач, який здійснює судову діяльність як *посадова особа* у межах своєї компетенції (курсив наш – Л.Г.).

Таким чином, цілком доречно розглядати суддю, суддю-доповідача, як самостійних суб'єктів, які уповноважені приймати судові рішення у кримінальному провадженні України.

Що стосується суда присяжних як суб'єкта, уповноваженого приймати судові рішення, то звернемо увагу на наступне. Застосовуючи термін «суд присяжних», законодавець має на увазі «двох професійних суддів та трьох присяжних» (ч. 3 ст. 31 КПК), тобто *присяжні приймають рішення не самостійно, а у складі суду* (підкреслено нами – Л.Г.).

Так, відповідно до національного кримінального процесуального законодавства «усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч. 3 ст. 331 КПК, судді і присяжні вирішують спільно» (ч. 3 ст. 383 КПК). При ухваленні судового рішення, у випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення» (ч. 5 ст. 391 КПК). У даному випадку питання, передбачені статтею 368 КПК України присяжні вирішують самостійно, але користуються повноваженнями суду, тобто рішення приймають як орган державної влади.

Ще однією характеристикою судового рішення є те, що воно має бути прийнято у встановленій законом формі. Судове рішення приймається у формі *ухвали*, *постанови* або *вироку*, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371-374 КПК України (ч. 2 ст. 110 КПК).

Відповідно до ст. 369 КПК України *судове рішення*, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі *вироку*. Судове рішення, у якому суд вирішує інші питання, викладається у формі *ухвали*. Судові рішення у формі *постанови* приймає Верховний Суд України (ст. 454 КПК).

Звернемо увагу, що у зв'язку з прийняттям Закону України № 192-VIII від 12.02.2015 р. «Про забезпечення права на справедливий суд» [12] законодавець вніс доповнення до ч. 2 ст. 110 КПК України про те, що *судове рішення* приймається у формі *постанови*. Разом з тим, законодавець не вніс відповідні зміни та доповнення до інших статей КПК України.

Так, відповідно до діючої редакції ч. 2 ст. 21 КПК України «*вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України*». Проте, обов'язковими та такими, що підлягають безумовному виконанню на всій території України, є не тільки вирок та ухвала суду, що набрали законної сили, але й *постанова Верховного Суду України* також. У зв'язку з цим, вважаємо доцільно внести відповідні зміни та доповнення до ч. 2 ст. 21 КПК України, що буде цілком узгоджено з положеннями ст. 458 КПК України.

Слід звернути увагу ще на такий вид судового рішення, як *подання* (подання місцевого суду (ч. 2 ст. 34 КПК) та подання суду апеляційної інстанції (ч. 3 ст. 34 КПК)).

Так, на стадії підготовчого провадження суду, у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження, направляє до відповідного суду обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру разом *із поданням* про визначення підсудності (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК).

Згідно зі ст. 34 КПК України «питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду...» (ч. 2 ст. 34 КПК); «питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за поданням суду апеляційної інстанції ...» (ч. 3 ст. 34 КПК).

Вважаємо, що подання суду цілком можна розглядати як самостійне *судове рішення*, оскільки воно є юридичним фактом, який породжує та змінює кримінально-процесуальні відносини, які пов'язані з рухом кримінального провадження.

Деякі вчені (О.Ф. Шминдрук) пропонують рішення суду про направлення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру для визначення підсудності (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК) оформлювати не поданням, а *ухвалою* [13, 5]. Даний підхід цілком відповідає положенням ч. 2 ст. 110 КПК України.

Що стосується *окремої думки судді* (ч. 3 ст. 375 КПК, ч. 4 ст. 391 КПК), то, з нашої точки зору, вона не є *судовим рішенням*, оскільки не має загальнообов'язкового характеру, не оголошується в судовому засіданні, не є юридичним фактом, який породжує, змінює або припиняє кримінально-процесуальні відносини (тобто *судова думка* не пов'язана з рухом кримінального провадження).

Висновки. Основними висновками даного дослідження є наступне. По-перше, вважаємо, що правову природу судового рішення доцільно розглядати як вид правозастосовного акту слідчого судді, суду, судді, у тому числі судді-доповідача, суду присяжних.

По-друге, судові рішення можна визначити як вид правозастосовного акту слідчого судді, суду, судді (у тому числі судді-доповідача), суду присяжних, який має державно-владний, владно-розпорядчий та загальнообов'язковий характер, прийнято у встановленій законом формі (ухвали, постанови, вироку, подання), пов'язаний з вирішенням правових питань, що виникають у судовій діяльності та містить владні приписи щодо вчинення певних правових дій чи настання певних правових наслідків.

По-третє, з метою узгодженості положень діючого національного кримінального процесуального законодавства та вдосконалення законодавчого врегулювання інституту судових рішень у КПК України запропоновано наступне.

Положення ч. 1 ст. 110 КПК викласти у наступній редакції: «процесуальні рішення – правозастосовні акти органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, суду присяжних, судді (у тому числі судді-доповідача), які пов'язані зі здійсненням кримінального провадження».

У ст. 31 КПК України, яка визначає склад суду, закріпити положення про те, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в суді першої інстанції здійснюється одноособово суддею.

Положення ч. 2 ст. 21 КПК України викласти у наступній редакції: «Вирок, ухвала та постанова суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України».

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Бажанов М.И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном судопроизводстве: дис.... д-ра юрид. наук / М.И. Бажанов. – Харьков, 1967. – 474 с.
3. Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Ю.М. Грошевой. – Харьков: Вища школа, 1979. – 144 с.
4. Лупинская П.А. Судебные решения: содержание и форма / П.А. Лупинская // Рос. юстиция. – 2001. – № 11. – С. 57-60.
5. Зеленецкий В.С., Глинская Н.В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / В.С. Зеленецкий, Н.В. Глинская. – Серия «Юридичний радник». – Харьков: «Страйк», 2006. – 336 с.
6. Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... д-ра юрид. наук / Н.В. Глинська – Харків, 2015. – 462 с.
7. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и форма / П.А. Лупинская. – М.: Юрид.лит., 1976. – 168 с.
8. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
9. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / Под ред. А.Д. Бойкова и И.И. Карпеца. – М.: Юрид. лит., 1989. – 640 с.
10. Элькин П.С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права / П.С. Элькин. – М.: Юрид. лит. – 192 с.
11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.
12. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України № 192-VIII від 12.02.2015 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу zakon.rada.gov.ua/go/192-19.
13. Шминдрук О.Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.Ф. Шминдрук. – Київ, Академія адвокатури України, 2016. – 19 с.

Стаття надійшла 19.05. 2016 р.

Л.Н. Гуртиева, канд. юрид. наук, доцент
Национальный университет «Одесская юридическая академия»
Кафедра уголовного процесса
Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И ПОНЯТИЕ СУДЕБНОГО РЕШЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена определению правовой природы и понятия судебного решения, рассмотрению отдельных характерных признаков судебного решения в соответствии с положениями нового УПК Украины 2012 года. Судебное решение определено как вид правоприменительного акта следственного судьи, суда, судьи (в т.ч. судьи-докладчика), суда присяжных, который обладает государственно-властным, властно-распорядительным и общеобязательным характером, принят в установленной законом форме (определения, постановления, приговора, представления), содержащий ответы на правовые вопросы, которые возникают в судебной деятельности, и властные предписания о необходимости совершения определенных действий или наступления определенных правовых последствий. С целью согласования отдельных положений действующего национального уголовного процессуального законодательства и усовершенствования законодательного урегулирования института судебных решений в УПК Украины 2012 г. предложено внести дополнения в ч. 1 ст. 110 УПК, ст. 31 УПК, ч. 2 ст. 21 УПК Украины.

Ключевые слова: судебное решение, правовая природа судебного решения, понятие судебного решения, уголовное производство Украины

L.N. Gurtieva, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
National University «Odessa Law Academy»
the Department of Criminal Process
Fontanska doroga, 23, Odessa, 65009, Ukraine

LEGAL NATURE AND CONCEPT OF COURT DECISIONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the definition of the legal nature and the concept of court decisions, consideration of certain characteristic features of court decisions in accordance with the provisions of the new Criminal Procedural Code of 2012. A court decision is defined as a kind of law-enforcement act of an investigative judge, a court, a judge (including a judge-reporter), the jury, which possesses a state-imperious and an obligatory character, adopted in a statutory form (ruling, resolution, judgment) that contains answers to legal questions which arise in judicial activity, and imperious requirements of the need to commit certain acts or occurrence of certain legal consequences. In order to harmonize certain provisions of criminal procedural legislation and improve legislative regulation of the institute of judicial decisions it was proposed to make amendments to the p.1 art.110 of Criminal Procedural Code, art. 31 of Criminal Procedural Code, p.2 art.21 of Criminal Procedural Code.

Key words: court decision, legal nature of a court decision, the concept of a court decision, criminal proceedings in Ukraine.